

כיצד בונים תפוצה? הונתן אברמסון

המחלקה ליחסים בין-לאומיים, האוניברסיטה העברית

שם הספר: **At Home Away from Home: Building Diaspora Organizations**

מאת: Arnon Mantver Tehilim

הוצאה: דפוס הר חומה

שנה: 2023

מס' עמודים: 220

לקהל הישראלי הדוגמאות האלה אינן חדשות: התנועה הציונית הייתה התארגנות יהודית טרנס-לאומית ומדינת ישראל נשענת במידה רבה על סיוע דיפלומטי, כלכלי ופוליטי של יהודי התפוצות (ובעיקר יהדות ארצות הברית). הדוגמאות האלה אינן חדשות גם למחבר הספר ארנון מנטבר, שעלה לארץ מאוקראינה בגיל חמש עם הוריו ואחותו ניצולי השואה, ולימים כיהן כמנכ"ל המחלקה לעלייה וקליטה של הסוכנות היהודית ומנכ"ל ג'וינט ישראל. בשל כך הספר מעניק הזדמנות ייחודית ללמוד על התארגנות של תפוצה גם ממבט אקדמי רחב וגם ממבט פרקטי של בעל ניסיון בתחום. השאלה המרכזית שסביבה בנוי הספר היא מאילו רכיבים בנויים ארגוני תפוצה מוצלחים. ההנחה בבסיס הספר, שגם מגובה היטב בספרות האקדמית בנושא, היא שהתארגנות נכונה של תפוצות גם מתורגמת להתגייסות פוליטית חזקה ויעילה יותר. הספר מתמקד בחמישה מאפיינים מרכזיים המסבירים התארגנות תפוצה מוצלחת: המנהיגות הארגונית; משאבי התפוצה; ההרכב הדמוגרפי של התפוצה; החיבור של התפוצה לרשתות שונות; ומידת הריכוז הגיאוגרפי של התפוצה. כל פרק מתמקד במאפיין אחר והספר משוּבץ בדוגמאות בעיקר מהתפוצה היהודית, אבל גם באנקדוטות לגבי תפוצות הקשורות לפולין, הודו, סין, מולדובה, מקסיקו, קרואטיה, פיליפינים וסרי לנקה.

מנהיגות מוצלחת של ארגוני תפוצה אוחדת בידע תרבותי מקומי לגבי השפה, החוקים, התרבות ונורמות הפעולה במדינה שבה חיים אנשי התפוצה. ידע זה מאפשר למנהיגות ארגוני התפוצה לפעול בסביבה הפוליטית המקומית.

מבחינת מנהיגות ארגונית, הפרק הראשון מבחין בצורה מעניינת בין ממדים שונים המרכיבים מנהיגות של ארגוני תפוצה: מנהיגים לעומת מנהלים לעומת מתנדבים – כולם מובילים במידת מה את ארגוני התפוצה, אבל לכל סוג מנהיגות יש מאפיינים שונים ופונקציה שונה בארגון. כמו כן הפרק מבחין בין סוגי ידע שונים החיוניים למנהיגות יעילה. ראשית, מנהיגות מוצלחת של ארגוני תפוצה אוחדת בידע תרבותי מקומי לגבי השפה, החוקים, התרבות ונורמות הפעולה במדינה שבה חיים אנשי התפוצה. ידע זה מאפשר למנהיגות ארגוני התפוצה לפעול בסביבה הפוליטית המקומית. שנית, מנהיגות מוצלחת אוחדת בידע מקצועי הקשור בהגירה ובאינטגרציה של מהגרים ומהגרות. ידע זה מאפשר למנהיגות ארגוני התפוצה לסייע למהגרות

הספר *At Home Away from Home: Building Diaspora Organizations* מאת ארנון מנטבר עוסק ביכולות הארגוניות של קהילות תפוצה – קבוצות בעלות היסטוריה של הגירה השוכנות במדינה אחת ושומרות על קשרים (חומריים או רעיוניים) עם מדינה או מולדת אחרת (אמיתית או מדומיינת). שינויים המזהים עם תהליכי גלובליזציה, ובעיקר היכולת לחצות גבולות ולקיים קשר טרנס-לאומי ביתר קלות, העבירו לקדמת הבמה פעילות פוליטית בינלאומית של קהילות תפוצה. לדוגמה, יוצאי אריתריאה הגרים בתל אביב-יפו מתארגנים לשם הפגנה בעד או נגד פסטיבל מטעם ממשלת אריתריאה; צאצאיהם של מהגרי עבודה מטורקיה הגרים בגרמניה מתארגנים על מנת לתמוך בממשלת טורקיה או לבקרה; מהגרים אוקראינים במדינות שונות מתארגנים להעברת תרומות למאמץ המלחמתי באוקראינה.

בבית, להיאבק למען עצמאות המולדת או לקדם מדיניות מסוימת כלפי המולדת.

עם זאת הספר מצליח לשזור היטב ספרות אקדמית וחוויות אישיות של המחבר, וזו חוזקתו. כשמנטבר משתף מחוויותיו ומניסיונו האישי, הקוראות והקוראים (או לפחות כותב סקירה זו) נשאבים לתוך עולם הפוליטיקה היהודית-ישראלית על מורכבויותיה. העובדה כי לא מדובר בספר אקדמי במובן המסורתי של המושג מאפשרת למנטבר לכתוב בחופשיות ולהימנע מז'רגון מסורבל. יתרון נוסף של הספר (שנובע גם מהביוגרפיה האישית של מחברו, שהוא גם המייסד ויו"ר המרכז להגירה בינלאומית וקליטה) הוא החיבור בין פוליטיקה של תפוצה לפוליטיקה של הגירה. הספר ממחיש את הקשרים בין ארגוני הגירה מקומיים ובינלאומיים לבין ארגוני תפוצות שונים המסייעים לחברי ולחברות התפוצה החדשים, או למהגרות ולמהגרים שאינם חברי התפוצה כלל.

יתרון נוסף ובולט של הספר הוא בדוגמאות הרבות שמאפשרות לקוראות ולקוראים להתבונן במקרה היהודי-ישראלי בפרספקטיבה השוואתית. מצד אחד המקרה היהודי נחשב חריג, שכן יהודים רבים מעולם לא היו תושבי או אזרחי מדינת ישראל. מצד שני, ארגוני תפוצה רבים (וגם ממשלות ברחבי העולם) רואים בהתארגנות היהודית בתפוצות ובקשרי ישראל והתפוצות מקור ללמידה ולהשראה. מנטבר עצמו התראיין לספרו של אלן גמלן (Gamlen, 2019) ודיבר על הלמידה מישראל בהקשר של גיוס תפוצה.

אחת השאלות המרכזיות שעולות מהקריאה בספר היא לגבי תפקיד מדינת המולדת או מדינת המקור של התפוצה. כפי שהמחקר בנושא ממחיש, מדינות רבות מגבשות מדיניות תפוצה – למשל מטפחות ארגונים, פותחות משרדים ממשלתיים העוסקים בנושא ומרחיבות זכות הצבעה לאזרחים הגרים בחו"ל. רמזים לתפקיד המדינה מופיעים בספר בתיאור המאבק לשחרור יהודי ברית המועצות – מאבק שבו מילאה ישראל תפקיד חשוב, גם אם נסתר. ההתמקדות בארגוני תפוצה משאירה את מדינת המולדת ברקע, והדבר פותח פתח למחקר נוסף בנושא לגבי מעורבותה.

לסיכום, הספר רלוונטי עבור אלו החוקרים התגייסות והתארגנות של תפוצה ועבור העוסקים בתחום של הגירה ותפוצות (בין בישראל או מחוצה לה). ברצוני לסיים את סקירת הספר בנימה אישית. על גב הספר מופיעות המלצות של חוקרים ופעילים בתחום. ההמלצה הראשונה היא של פרופ' גבריאל שפר, פרופסור אמריטוס למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים, שנפטר בסמוך להוצאת הספר. פרופ' שפר ז"ל היה מחלוצי

ולמהגרים חדשים להשתלב במדינה שאליה עברו, וגם מחבר את אותה מנהיגות לרשתות תפוצה והגירה אחרות. תפקידו החשוב של הידע מופיע גם בפרק השני של הספר, העוסק במשאבי התפוצה. אומנם משאבים כלכליים חיוניים להתגייסות התפוצה, אבל משאבים אחרים חשובים אף הם – תפוצה שחבריה וחברותיה בעלי ידע טכנולוגי ומדעי מסוימים יכולה לסייע בפיתוח מדינת "המולדת". זאת ועוד, הון אנושי, קשרים חברתיים, חינוך ויזמות עסקית הם משאבים שהתפוצה יכולה לרתום לטובתה. גם תירות במולדת דוגמת תוכניות 'תגלית' או 'מסע', המוכרות ודאי לקהל הישראלי, היא משאב של התפוצה (למרות שיש הטוענים כי תוכניות מסוג זה הן התוצאה של שימוש במשאבי התפוצה, ולא דווקא משאב בפני עצמו).

הפרק השלישי בספר מוקדש למרכיבים דמוגרפיים בתפוצה שמשפיעים על הצלחת הארגון שלה: כמה זמן עבר מאז ההגירה המקורית; מהו הגיל הממוצע של חברות וחברי התפוצה; מהי מידת ההשכלה של התפוצה; ומהם מאפייני התעסוקה של אנשי התפוצה. הפרק הרביעי מתמקד במבנה הרשתי של התפוצה: הארגונים השונים המרכיבים אותה, המבנה הקהילתי (שלעיתים חוצה גבולות ריבוניים) והקשרים המשפחתיים בה. חלק מיוחד בפרק מוקדש לרשתות הדיגיטליות, שמאפשרות לתפוצה לחזק רשתות קיימות וליצור רשתות חדשות באופן שאינו תלוי בטריטוריה ספציפית. מטבע הדברים, רשתות חזקות ומגוונות מסייעות להתארגנות תפוצה מוצלחת.

לבסוף, הספר מתמקד במידת הריכוז והפיזור הגיאוגרפיים של התפוצה (מה שמנטבר מכנה "מובלעות"). כפי שכבר הוכח בספרות האקדמית בנושא, ריכוז גיאוגרפי של קהילת התפוצה מקל עליה להתארגן ולהתגייס ומסייע לה לתרגם את כוחה להשפעה פוליטית. מבחינה קונספטואלית, חלק מההבחנות האנליטיות שעושה הספר מטושטשות. ידע הוא מאפיין מנהיגותי אבל גם משאב של התפוצה; התבססות מדעית וטכנולוגית של חברות וחברי התפוצה היא משאב של התפוצה אבל גם חלק מהמרכיב הדמוגרפי שמאפיין אותה; המבנה הרשתי של התפוצה מבוזר מבחינה גיאוגרפית (ולעיתים מתאפיין בדיטריואליזציה), אבל מובלעות מהגרים מסייעות להצלחת התפוצה. ייתכן כי הזליגה המושגית מפרק אחד לשני נובעת מכך שהספר עובר באופן לא מודע בין מטרות שונות של ארגוני תפוצה: לסייע בקליטה ובאינטגרציה של מהגרות ומהגרים חדשים, להתגייס בזמן קונפליקט במולדת, להירתם למען זכויות והכרה במדינה שבה חיים חברות וחברי התפוצה, לתרום ולהעביר כסף למשפחה שנשארה

מקורות

Gamlen, A. (2019). *Human geopolitics: States, emigrants, and the rise of diaspora institutions*. Oxford University Press.

החוקרים בתחום של תפוצות יחסים בינלאומיים והתווה דרך לרבים מאיתנו. סקירה זו מוקדשת לו.

ד"ר יהונתן אברמסון הוא מרצה בכיר במחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים. תחומי המחקר שלו כוללים תאוריה של יחסים בינלאומיים, פוליטיקה של תפוצות ובחינה ביקורתית של שיח ביטחוני.

yehonatan.abramson@mail.huji.ac.il